

formalia måske i lige så høj grad var en kendsgerning i midten af det 18. århundrede som i Christian IVs tid.

Claus Bjørn:

Hvor er det blevet af?

De første resultater af de organiserede indsamlingskampagner vedrørende de folkelige bevægelers arkiver kan nu gøres op (s. s. 101). Der er allerede bragt meget i hus, og hvad nok så vigtigt er – forståelsen for at dette materiale bør bevares for eftertiden har bredt sig i vide kredse. Både i foreningernes og institutionernes centrale organer og lokalt i de enkelte afdelinger fornemmes den stigende ansvarsfølelse overfor fortidens papirer.

Det har været naturligt, at de lokalhistoriske arkiver har stået i spidsen for dette arbejde, og at den overvejende del af det lokale materiale fra de folkelige bevægelser får sin endelige plads hos disse. Afholdsforeninger, brugser, idrætsforeninger og de lokale kreaturforsikringsselskaber har normalt ligget udenfor, hvad det statslige arkivvæsen har kunnet nå og kunnet opspore. Der er overlappingsproblemer i forholdet til ABA og Erhvervsarkivet i Århus, men her burde vel en opdeling i mere landsdækkende, evt. regionale sammenslutninger overfor de helt lokale afdelinger resp. foreninger kunne bringes i anvendelse. Hvorom alting er, så ligger hovedparten af arkiverne fra foreninger i de lokalhistoriske arkiver, og det danner formentlig i mange tilfælde grundstammen i arkivets indhold sammen med fotografier og materiale til ejendomshistorien.

For de lokalhistoriske arkiver er det en selvfølgelig opgave at videreføre det allerede begyndte indsamlingsarbejde for at dække »Danmark som foreningsland«. Når man imidlertid arbejder med landboforholdenes historie, så rejser der sig det spørgsmål, om

der ikke lå en yderligere opgave, som bedst og rimeligst kunne løses af de lokalhistoriske arkiver.

I dette hæfte af Fortid og Nutid anmeldes en udgave af en bondedagbog (se s. 155 f. og af Svendborg-møllers optegnelser (se. s. 159 f.). Der er en type kildeudgaver, der har deres meget betydelige publikum, mens de for fagmanden, der skal benytte dem, rummer det ikke ganske uvæsentlige spørgsmål: hvor repræsentative er de – og deres forfatter? Vi har ikke mange dag- eller optegnelsesbøger ført af almuefolk, det være sig i bymiljø eller på landet, og derfor er der en umiddelbar interesse i at få det, der kendes, udgivet, registreret eller på anden måde gjort tilgængeligt.¹

Går man den lokalhistoriske litteratur igennem, så rejser der sig unægtelig det spørgsmål, om der ikke har været langt flere dag-, optegnelses- og regnskabsbøger f.eks. fra gårdmandsmiljø før midten af det 19. årh., end de, der idag opbevares i forskellige samlinger. Hvor er de optegnelser fra Hemmet i Vestjylland fra slutningen af det 18. årh., som Palle Fløe udgav for snart hundrede år siden? Hvad er der blevet af den »dagbog«, som den lærde bonde Hans Jensen Bjerregaard førte, som D. E. Ruggaard refererer i »Fremragende Danske Bønder før og nu« (1871).² I Ruggaards bog nævnes også Anders Christensen, Skenkelsø, som forfatter til en blandet optegnelsesbog med regnskaber over gårdens drift fra 1792 til 1821, og til dette materiale refererer endnu et halvt århundrede senere en efterkommer ved samme navn i sine erindringer.³ Fra samme sogn, Hjørnlunde i Frederiksborg amt, nævner C. Carstensen i sin sognehistorie fra 1878 optegnelser dækkende årene 1805 til 1813 fra en anden gård.⁴ Det drejer sig således om kildemateriale, der har været udnyttet i historisk sammenhæng, men siden ikke har været kendt i original.

1. Institut for europæisk folkelivsforskning arbejder på en registrering af det danske bondedagbogsmateriale, jfr. Karen Schousboes artikel i dette hæfte, se s. 35 ff.

2. Saml. til jydsk Historie IX, 1882, s. 78 ff, anf.arb. s. 39 ff. jfr. s. 39 f.

3. Anf.arb. s. 146 ff., Anders Uhrskov (udg.): Liv og Levned II (1928), Sparekassedirektør Anders Christensen. En nordsjællandsk Bondes Erindringer s. 9, hvor det udtrykkelig nævnes, at »en Del af hans Optegnelser er endnu bevaret i Slægten«.

4. C. Carstensen: Hjørnlunde Sogns Historie (1878) s. 138 ff.

Adskillige lokalhistoriske årbøger fra amtsamfundenes første år har tilsvarende uddrag eller gengivelser af denne type materiale, der alene kendes fra den pågældende fremlæggelse. Det kan også være andet end egentlige dagbøger. Hvor er f.eks. Hans Christensen, Vejstrups, breve til hjemmet fra Roskilde stænderforsamling 1835 blevet af? De er udgivet og hyppigt citeret, men det ville nu være rart at få opsporet de originale breve.⁵ Den kyndige lokalhistoriker, Jens Peter Jensen, Høng, skrev i sin fortræffelige skildring *Sjællandske Bønder* (1919) om parcellist Lars Andersen, Hækkerup, aktiv i 1840'ernes bondebevægelse, medlem af den grundlovgivende rigsforsamling og medlem af Landbokommissionen 1849. I sin bog bringer han lange, meget spændende citater fra Lars Andersens erindringer, der går tæt på de politiske begivenheder og tillige rummer en beskrivelse af hans møde med Søren Kierkegaard i det københavnske natteliv. Og disse erindringer kendes kun fra Jens Peter Jensens bog og fra et brev i hans arkiv.⁶

Et og andet kunne tyde på, at skriftlige optegnelser fra den jævne landbefolkning også før højskolen satte gang i skrivelysten ikke har været så ganske enestående. Mange af disse optegnelser har givet haft ganske praktiske formål, at tjene som regnskabsoversigter, til støtte for erindringen vedrørende driften eller handelsforhold eller har været knyttet til gården som et tilbehør, hvor den er fulgt med skiftende indehavere fra far til søn. Der kendes – atter kun i en gengivelse – en sådan over flere generationer ført på en større bornholmsk gård fra 1781 og frem til slutningen af det 19. årh.⁷

Hvor er disse dag-, optegnelser- og regnskabsbøger, som man allerede en gang har

erkendt rummede oplysninger af historisk interesse blevet af? Her ligger en oplagt opgave for de lokalhistoriske arkiver, eller rettere: kun de lokalhistoriske arkiver kan med deres decentraliserede struktur og stedkendskab løse denne opgave. Og begynder man at efterspore de, der allerede er kendt via referat eller delvis offentliggørelse, så vil der utvivlsomt dukke flere op.

Jens Rahbek Rasmussen: Historie, økonomi og politik

Til sine mange prisværdige – skønt efterhånden desværre mindre prisbillige – genoptryk af vanskeligt opdrivelige klassiske fremstillinger har Kildeskriftselskabet nu føjet Henry Bruuns og Georg Nørregaards to grundlæggende monografier om den tidlige danske arbejderbevægelse. Desuden har selskabet udsendt et optryk af det bind afhandlinger, som under Povl Engelstofts og Hans Jensens redaktion udkom i 1930 som det første bind i serien »Studier fra Institutet for Historie og Samfundsøkonomi«.¹

Det er dette institut mere end de pågældende værker, der er emnet for de følgende sider. En egentlig anmeldelse af bøger, der har fyre år bag sig, er altid en vanskelig sag, og årene er unægtelig ikke gået sporløst hen over Bruuns og Nørregaards monografier. Betragter man dem i sammenligning med de sidste 8–10 års omfattende produktion inden for arbejderklassens og arbejderbevægelsens historie – som til tider har truet med næsten at monopolisere den socialhistoriske forskning, i hvert fald inden for universitetsspecialerne – kan de nok på mange måder siges at falde igennem, fx. når det gælder formulering

5. Thøger Dissing: Sognefoged Hans Christensen, Vejstrup, som Stænderdeputeret, Svendborg Amt XXVII, 1934 s. 96 ff., jfr. Erik Stig Jørgensen i *Landbohistoriske studier* tilegnede Fridlev Skrubbeltrang (1970) s. 199. Jeg har selv stødt på en tradition, der vil vide, at brevene har fulgt den fynske »indvandring« til Vestsjælland, men har ikke kunnet følge sporene videre.

6. Anf. arb. s. 134 ff., især s. 164, hvor erindringerne omtales som »hans egenhændige Optegnelser, der fulder 430 Oktavsider«. Brev fra Sophie Hækkerup til Jens Peter Jensen 4. febr. 1911, J. P. Jensens privatarkiv, RA.

7. J. B. Krarup og S. C. A. Tuxen: *Beskrivelse af Landbrugets Udvikling i Danmark VI* (1912).

1. Henry Bruun, *Den faglige Arbejderbevægelse i Danmark indtil Aar 1900*, bd. I: Til ca. 1880 (1938, repr. 1977); Georg Nørregaard, *Arbejdsforhold indenfor dansk Haandværk og Industri 1857–1899* (1943, repr. 1977); Povl Engelstoft og Hans Jensen (red.), *Sociale Studier i dansk Historie efter 1857* (1930, repr. 1978).